

4. Медведєв В.С. Кримінальна психологія: підручник / В.С. Медведєв. – К.: Атіка, 2004.
5. Медведєв В.С. Психологія злочинної діяльності / В.С. Медведєв. – К.: Атіка, 2012.

Медведєв В.С. Организованная преступная деятельность как угроза национальной безопасности Украины

Рассмотрена сущность организованной преступной деятельности, ее возникновение и динамика в Украине, влияние отдельных психолого-юридических характеристик (коррупционные связи, отмывание преступных средств, проникновение субъектов в общественно-политическую и депутатскую деятельность и др.) на состояние национальной безопасности Украины.

Ключевые слова: *преступная деятельность, организованная преступная деятельность, психолого-юридические характеристики, национальная безопасность.*

Medvediev V.S. Organized criminal activity as a factor in the national security of Ukraine

It is considered the essence of organized crime, its origin and the dynamics of its functioning in Ukraine, the impact of individual psychological and legal characteristics (corruption ties, laundering of criminal funds, penetration agents in the socio-political and parliamentary activities, etc.) to the national security of Ukraine.

Key words: *criminal activity, organized crime, psychological and legal characteristics, national security.*

УДК 159; 342.9

Л.І. Мороз

**МІНІМІЗАЦІЯ ПРАВОВОГО НІГІЛІЗМУ
ЯК УМОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ**

Проаналізовано поняття правового нігілізму як форми деформації правосвідомості населення в державах із авторитарними й тоталітарними режимами. На основі аналізу виявів правового нігілізму в пострадянському суспільстві, сучасній Україні обґрунтовується необхідність і можливість мінімізації правового нігілізму, пропонуються конкретні заходи, спрямовані на підвищення авторитету права і закону.

Ключові слова: *правовий нігілізм, правосвідомість, правова культура, цінність права, верховенство права, пострадянське суспільство, механізм подолання правового нігілізму.*

Постанова проблеми. Поняття нігілізму походить з латинсько-го «заперечення». Правовий нігілізм виявляється у негативному ставленні до держави та права, до правоохоронних органів і судової системи, у невизнанні законів. Це найбільш поширена форма деформації правосвідомості населення в державах із авторитарними й тоталітарними режимами.

Залежно від того, які цінності відкидаються, нігілізм може бути аксіологічним, політичним, релігійним, моральним, правовим, психологічним тощо. Зауважимо, що негативізм є віковою нормою у період вікової кризи (3-х років, у підлітковому віці), у юнаків він виявляється у формі максималізму й безкомпромісності, що змушує замислитися про природу так званого «конфлікту поколінь».

Правовий (або юридичний) нігілізм виявляється у невизнанні права як соціальної цінності та негативному ставленні до права, законів і законодавців, існуючого правопорядку, а також у зневірі в суспільній та особистій корисності інституту права. Протилежним цьому явищу є правовий ідеалізм – віра у верховенство права, можливість жити у правовій державі. Існує й проміжне явище правового реалізму, згідно з яким право захищає права, але не для всіх громадян, правосуддя є вибірковим, корумпованим чи політично заангажованим. Складається враження, що в реальних умовах сьогодення не йдеться про подолання правового нігілізму, чи хоча б про мінімізацію цього явища.

Конституція проголошує Україну демократичною, правовою державою, такою, яка визнає права і свободи людини, громадянина найвищою цінністю, гарантує рівність кожного перед законом. Держава утворює правоохоронні органи й судову систему для забезпечення законності та правопорядку. Водночас результати соціологічних опитувань виявляють низький рівень довіри населення до законодавців, правоохоронців, суддів, прокуратури, яка має наглядати за дотриманням законності.

«Хоча в Конституції України наша держава проголошена як соціальна і правова, – зауважував 1999 року В.В. Черней, – вона ще не створила умови для забезпечення гідного людини життєвого рівня, не гарантувала конституційно проголошених соціальних послуг, унаслідок чого вона ще не є соціальною державою. Водночас вона ще не є і правовою, оскільки не завершена державно-правова реформа, мають місце правовий нігілізм, низька правова культура громадян та посадових осіб. Не подолавши правового нігілізму, не можна створити правову державу, а, з іншого боку, кожний крок по шляху розбудови правової держави означає послідовне розв'язання проблеми правового нігілізму. Тому можна сказати, що ми маємо «напівправову» або ж «частково» правову державу. Правова держава для України ще не є

реальністю, це певний ідеал, що має програмне значення, до якого ми повинні поступово наближатись, долаючи на цьому шляху соціально-економічну кризу і залишки тоталітаризму, що виступають джерелом існування та відтворення правового нігілізму» [8; 12].

Стан дослідження. З історії держави і права не важко зробити висновок про те, що стан правосвідомості населення більше залежав від правозастосовної практики, ніж від теорії правовідносин. У ті часи і в тих країнах, де права громадян були реально захищені, явище правового нігілізму не було масовим. І навпаки, в ті часи і в тих країнах, де законом нехтували заради егоїстичних цілей владноможців чи ідеологічної (революційної) доцільності, як це було у роки громадянської війни, тоталітаризму чи застою, з його «телефонним правом», домінувало право сильнішого, або подвійні стандарти моралі та права – для своїх і для чужих.

Сьогодні головними причинами правового нігілізму в Україні можна вважати невпорядкованість законодавства, його нестабільність і суперечливість; низьку правову культуру не тільки пересічних громадян, а й державних службовців і навіть юристів; слабкість механізму реалізації прийнятих законів, вибірковість застосування права, специфіка висвітлення у ЗМІ діяльності правової системи, діяльності працівників правоохоронних органів, що призводить до втрати правового ідеалізму (переконання у верховенстві права, невідворотності покарання винних, довіра до правоохоронних органів, заперечення самої можливості покарання невинуватих, застосування торгур, наявність корупції тощо).

Чого тільки вартий суддя «засівальник» Зварич з його цинізмом або генерал міліції Пукач, звинувачений у вбивстві журналіста Гонгадзе. ЗМІ можна критикувати за односторонність висвітлення правових питань, але якщо обличчя вам не до вподоби, то не варто звинувачувати у цьому дзеркало. Отже не дивно, що, за деякими оцінками, 88 відсотків громадян України не довіряють органам охорони правопорядку, не вірять у верховенство права і можливість відновити справедливість у судочинстві.

У літературі справедливо підкреслюється, що «від правового нігілізму треба відрізнити конструктивну критику права, з одного боку, а з іншого – прагнути уникати юридичного фетишизму, тобто «зведення в абсолют ролі права та інших правових засобів», як зазначав Н.Л. Гранат.

М. Матузов виділяє такі форми правового нігілізму:

- а) умисне порушення законів та інших нормативно-правових актів;
- б) масове недотримання і невиконання юридичних приписів;
- в) видання суперечливих правових актів;
- г) підміна законності доцільністю;
- г) конфронтація законодавчих і виконавчих структурах;

д) порушення прав людини;
е) теоретична форма правового нігілізму (в науковій сфері, у роботах юристів, філософів та ін.).

В. Туманов зазначає про існування пасивної й активної форм правового нігілізму. Для пасивної форми характерно байдуже ставлення до права, явна недооцінка його ролі та значення. Активному юридичному нігілізму властиво усвідомлено зневажливе або вороже ставлення до прав. Представники цього напрямку бачать, яку важливу роль виконує або може виконувати право в житті суспільства, і саме тому виступають проти нього.

В. Туманов розділяє правовий нігілізм за рівнями функціонування:

а) високий рівень суспільної свідомості (у вигляді ідеологічних течій і теоретичних доктрин);

б) рівень буденної, масової свідомості (у формі негативних установок, стійких упреждень і стереотипів);

в) відомчий.

Останній виявляється в тому, що часом підзаконні акти стають «надзаконними», юридичні норми суперечливі, виникають правові колізії.

Правовий нігілізм – це патологія правової свідомості, зумовлена певним станом суспільства. Тому боротьба з ним повинна провадитися і на загальнодержавному рівні, і на рівні окремих інституцій. Йдеться про:

а) реформи соціально-економічного характеру;

б) зміну змісту правового регулювання, максимальне наближення юридичних норм до інтересів більшості населення, а не меншості;

в) поліпшення авторитету правосуддя і через удосконалення судової діяльності, і шляхом виховання поваги до суду;

г) підвищення рівня правосвідомості всіх верств населення та насамперед самих юристів і державних службовців;

ґ) поліпшення правозастосовної практики; проведення роз'яснювальної роботи у випадках, коли ті чи інші правові рішення викликають громадський резонанс, сумніви у правомірності та справедливості рішень.

Усе це в принципі є не що інше, як процес покращення стану правової культури нашого суспільства.

Звичайно, необхідні теоретичні напрацювання в цьому напрямі, у тому числі міждисциплінарного характеру.

Правовий нігілізм зазвичай розглядається з точки зору юридичної науки. Окремі аспекти правового нігілізму досліджені в працях таких юристів: А.А. Алексєєва, В.К. Бабаєва, М.І. Байтіна, В.М. Баранова, Ю.Я. Баскіна, В.В. Головченка, М.М. Ібрагімова, Д.А. Керімова, В.В. Копейчікова, М.В. Костицького, М.І. Козюбри, В.М. Кудрявцева,

В.В. Лазарева, Е.Л. Лукашова, Н.І. Магузова, В.С. Нерсисянца, В.П. Сальникова, В.А. Тихонова, Г.В. Тригубенко, Ю.В. Туманова, В.В. Чернія. Певні аспекти правового нігілізму висвітлені в соціально-філософських дослідженнях П.А. Горохова, Р.Н. Павельєва, С.А. Сирина, Ю.Ф. Широкова.

Але у межах філософії права залишаються невивченими питання взаємозв'язку світогляду і правосвідомості.

Виклад основних положень. Правовий нігілізм, тобто заперечення правових цінностей і цінності права в цілому, є предметом вивчення філософії, соціології, соціальної психології, правознавства та інших галузей знань, що збігаються у висновках з приводу того, що правовий нігілізм – негативне соціальне явище, яке необхідно подолати з метою побудови громадянського суспільства, правової держави та їх подальшого прогресивного розвитку.

У той же час правовий нігілізм як соціальне явище існує. Його вияви не обмежуються емоційно-психологічною реакцією на практику правозастосування, а також охоплюють теоретичні розробки, які, пояснюючи сутність людини і суспільства, заперечують соціальну цінність права. Тобто правовий нігілізм як певна система поглядів, що заперечує цінність правових форм суспільного життя, входить до складу світогляду і обґрунтовується саме на світоглядному рівні.

Причинами появи правового нігілізму, на думку більшості дослідників, є кризовий стан суспільства, економічна та політична нестабільність, зміна ідеології та духовних цінностей. У суспільстві з'явилися нові прошарки населення, трапляються зловживання владою з боку високопосадовців, виникають гальмування і незавершення реформ, постійні коливання політичного курсу. Як наслідок – юридичне невігластво, відставання, правова невихованість населення, відсутність правових знань, досвіду правової діяльності та відповідних навичок, неможливість формування чіткої життєвої позиції. Значною мірою ці явища впливають на молодь. З уваги на вікові та психологічні особливості молоді, її безкомпромісність і максималізм, за умов неможливості у певних випадках діяти правовими методами, від неї можна очікувати виявів екстремізму на ґрунті правового нігілізму.

Зауважимо, що найбільш поширеними формами вияву правового нігілізму є порушення прав людини, особливо таких, як право на життя, честь, гідність, власність, безпеку, здоров'я, соціальні права, що пов'язані із забезпеченням гідного людини рівня життя. У Конституції України сформульовані основні права і свободи людини, але не пояснюється механізм їх забезпечення та практичної реалізації. Діяльність правозахисних організацій доволі часто не сприймається правоохо-

ронними органами, тому іноді між цими інститутами спостерігається не співпраця, а конфронтація. Вагома роль у світі належить міжнародним організаціям, які здійснюють моніторинг дотримання прав і свобод громадян, але замість подяки вони часто стикаються з протидією органів державного управління.

У літературі зважається на те, що «невіра у право і закон нерідко досягає такого рівня, що людина відмовляється від реалізації своїх законних інтересів, або віршує взагалі не мати справи з правом». Латентність окремих видів злочину сягає 70 відсотків. З іншого боку, вражає неправдоподібно високий рівень розкриття злочинів, який більше європейського рівня майже вдвічі. Так звані «мажори» залишаються часто не покараними, що провокує громадян на вчинення самосуду.

Значна частина населення сприймає право як таке, що відповідає інтересам владних структур, є засобом примусового і навіть карального впливу на поведінку людей. Чимало нарікань викликав Податковий кодекс, тепер із острахом спостерігають за Пенсійною реформою, змінами до трудового законодавства, прийняттям закону про наклеп, що може «закрити рот» четвертій владі – журналістам, які критикували владу, судові та правоохоронні органи. На жаль, Україна втрачає позиції щодо свободи слова, а «ворогами журналістики» оголошують тих, хто мав би захищати їх права.

Визнання та закріплення в Конституції України основних прав та свобод, якщо воно не супроводжується адекватними заходами їх зміцнення та практичного втілення в життя, надає їм декларативного характеру, породжує подвійні стандарти. У зв'язку з цим часто виникає підміна норм Конституції України політичною або практичною доцільністю.

Переважно правове розчарування настає в результаті зустрічі громадян із правовою дійсністю. Так, якщо «правовий шлях» приводить людину в державний орган і вона зіштовхується там із бюрократичними перешкодами та безпідставними відмовами, якщо засоби масової інформації спочатку розповідають про переваги нового закону, а згодом про те, що його викривляють, якщо громадянин звертається до міліції чи суду по захист своїх прав, а йому в цьому відмовляють, то такі ситуації щоденно породжують і підсилюють юридико-нігілістичні установки.

Формується враження, що в Україні законодавство створено не для захисту прав людини, не для державних реформ, а для обслуговування влади. Законодавство повинне стримувати владу від зайвих пільг і привілеїв, від правопорушень і злочинів. Владні структури повинні діяти лише в межах закону.

Україні потрібне зрозуміле, доступне й ефективне законодавство, яке б населення поважало і якого б дотримувалося. Люди, як ствер-

джував французький просвітник Гольбах, повинні бути впевнені, що «законои створені для них, а не вони для законів». Слід наголосити, що нормативні акти повинні бути пронизані ідеєю поваги до громадянина, справедливого ставлення до нього – принцип гуманізму має охоплювати усю сферу законодавчої діяльності.

Як вияви правового нігілізму можна розглядати нестабільність національного законодавства, часті безсистемні та хаотичні зміни до нього, невміння чи небажання спрогнозувати можливі негативні наслідки законів, що приймаються. Фактично відсутня кваліфікована правова експертиза нових актів. Це призводить до того, що закони та підзаконні акти у процесі їх реалізації дають результат, протилежний від того, на який сподівався законодавець.

Закону надається якась «магічна сила», значення «панацеї» від усіх бід. Але для того, щоб закон виконувався, недостатньо його прийняти, потрібні також реальні механізми його реалізації, можливості посилання на нього під час вирішення конкретних спорів. Коли ж закони в державі не виконуються, в суспільстві зникає віра у можливість вирішення своїх проблем за допомогою права, в захист своїх прав законними засобами від порушення. Зазначене певною мірою стосується й працівників правоохоронних органів, деякі з яких вважають, що «закони заважають їм боротися із злочинністю», що застосування насилля, катування, мордування, тортури є за певних умов доцільним для отримання інформації про злочини, «вибивають потрібні свідчення» силою чи погрозою застосування сили.

Позначається на існуванні правового нігілізму і низький рівень правової культури та правосвідомості, недостатність правового виховання громадян. Сучасні українці не розуміють, що таке право, не готові користуватися правами, бо не знають про них майже нічого. Незнання закріплених у законодавстві прав, механізмів їх реалізації призводить до формування в особи негативного ставлення до права, яке не здатне, на її думку, задовольнити її інтереси. Отже, правовий нігілізм – продукт соціального середовища, результат реально існуючих суспільних відносин. Зумовлений він багатьма причинами, серед яких, зокрема, низький рівень правової культури. Своєю чергою, формування правової культури на шляху подолання явищ правового нігілізму неможливе, якщо для цього немає об'єктивних підстав.

Усі форми боротьби з правовим нігілізмом, так чи інакше, пов'язані з виходом українського суспільства з тривалої кризи. Та варто наголосити, що багато залежить від активної правової позиції кожного з нас. Отже, причин правового нігілізму надзвичайно багато і їх кількість, на жаль, з роками, як показує практика, не зменшується, а,

навпаки – невинно збільшується. Усвідомлення цього факту викликає стурбованість за майбутнє, адже зведення до мінімуму правового нігілізму в українському суспільстві можливе лише за умов усунення зазначених вище джерел цього явища, а для цього варто переосмислити цінності і впровадження їх у життя не одним поколінням.

Висновки. Мінімізація правового нігілізму потребує комплексних заходів щодо економічної, політичної та правової стабілізації суспільства. Необхідно спрямувати політику держави на: захист інтересів особистості, всебічне забезпечення добробуту громадян, суворе дотримання Конституції і законів України усіма державними органами; професійну законодавчу діяльність, широке публічне висвітлення законопроектної діяльності, вдосконалення правової експертизи нормативно-правових актів; підвищення професійного рівня посадових осіб і державних службовців; застосування різних форм правового виховання та правової освіти населення.

До засобів, що сприяють зведенню до мінімуму правового нігілізму, можна віднести:

- високу якість законів та інших нормативно-правових актів, їх відповідність міжнародним правовим нормам, рекомендаціям міжнародних організацій (зокрема, Венеціанської комісії);

- забезпечення вирішальної ролі закону в системі правовідносин, прозорість прийняття рішень, які мають юридичну силу;

- суворе дотримання усіх правових процедур. Не може бути правовою держава, в якій допускаються порушення виборчого законодавства, рейдерські захоплення підприємств, корупція у правоохоронних органах і судах. Усі ці дії залишаються без принципової оцінки, винних не карають. Конституцію можна легко змінити за рішенням 18-ти членів Конституційного Суду, де Верховна Рада має сумнівну легітимність, а голосування здійснюється «опосередковано»;

- відновлення авторитету державної влади і прозорість механізму її дії, удосконалення системи правоохоронних органів і правозахисної діяльності, зміцнення законності, підвищення ролі адвокатури, прокуратури, суду, особливо вищих інстанцій, спроможних виправляти судові помилки;

- високий рівень правосвідомості, який дозволив би Закону працювати. Йдеться про підвищення правової культури населення загалом, покращання усієї системи правової освіти, інформації, професійного навчання і виховання юристів, інших посадових осіб. Ключове значення у вирішенні цього питання має робота із учнівською молоддю, студентством, насамперед із правниками, курсантами та студентами ВНЗ юридичного спрямування.

Необхідна систематична робота з підвищення професійної культури всіх суб'єктів правоохоронної системи, що сприятиме подоланню недовіри населення до правоохоронних органів. Додержання закону стане вигіднішим, ніж його порушення, коли зміцниться надійність права, що означає, з одного боку, захист набутих прав, а з іншого – можливість будь-якого громадянина, який не має юридичної освіти, знати свої права. Надійність права припускає також стабільність правопорядку і можливість передбачати зміст конкретних юридичних рішень.

1. Вороненков Д.Н. Правовой нигилизм и правовой идеализм: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Д.Н. Вороненков. – М., 1999. – 21 с.
2. Горохов П.А. Социальная природа правового нигилизма / П.А. Горохов. – Оренбург, 1998. – 151 с.
3. Гуляихин В.Н. Правовой нигилизм в России / В.Н. Гуляихин. – Волгоград, 2005. – 444 с.
4. Матузов Н.И. Правовой нигилизм и правовой идеализм как две стороны «одной медали» / Н.И. Матузов // Правоведение. – 1994. – № 2. – С. 3–16.
5. Федоренко К.Г. Формы правового нигилизма / К.Г. Федоренко. – Н. Новгород, 2001. – 224 с.
6. Тригубенко Г.В. Форми вираження правового нігілізму в Україні / Г.В. Тригубенко // Вісн. Луганськ. акад. внутрішніх справ МВС ім. 10-річчя незалежності України. Спец. вип.: у 5-ти ч. – 2004. – Ч. 4. – С. 185–190.
7. Туманов В.А. О правовм нигилизме / В.А. Туманов // Советское государство и право. – 1989. – № 10. – С. 20–27.
8. Черней В.В. Подолання правового нігілізму – важлива умова розбудови правової держави: автореф. дис. ...канд. юрид. наук / В.В. Черней. – К.: НАВС, 1999. – 15 с.

Мороз Л.И. Минимизация правового нигилизма как условие национальной безопасности государства

Статья содержит анализ понятия правового нигилизма как формы деформации правосознания населения в государствах с авторитарными и тоталитарными режимами. На основе анализа проявлений правового нигилизма в постсоветском обществе, современной Украине обосновывается необходимость и возможность минимизации правового нигилизма, предлагаются конкретные меры, направленные на повышение авторитета права и закона.

Ключевые слова: *правовой нигилизм, правосознание, правовая культура, ценности права, верховенство права, постсоветское общество, механизм преодоления правового нигилизма.*

Moroz L.I. Minimization legal nihilism as a condition national security

This article contains an analysis of the legal nihilism as a form of distortion of sense of justice of population in countries with authoritarian and totalitarian regimes. Based on the analysis of the manifestation of legal nihilism in post-Soviet society, modern Ukraine, the necessity and possibility of legal nihilism minimizing are justified, concrete measures to enhance the authority of law are proposed.

Key words: *legal nihilism, justice, legal culture, value of law, rule of law, post-Soviet society, a mechanism to overcome legal nihilism.*

УДК 159.9: 159.94

І.О. Поляков

**ОСОБЛИВОСТІ ВИЯВУ ЛЮДСЬКОГО ФАКТОРА
В КОНТЕКСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
ОСОБИСТОСТІ**

Детально описано особливості людського фактора як основної складової психологічної безпеки особистості.

Ключові слова: *людський фактор, психологічна безпека особистості, надзвичайні ситуації.*

Постановка проблеми. З розвитком технологій почастишали надзвичайні ситуації. Жага наживи чиновників і «людський фактор» рядових працівників призводить до недбальства, відбуваються техногенні аварії на об'єктах, обвалення житлових будинків, великі пожежі і т.д. Готовність людей до ризику, їх поведінка в надзвичайних ситуаціях, реакція на несподівані зміни потребують постійного вивчення з метою забезпечення їх безпеки, у тому числі психологічної. В ХХІ столітті технології розвиваються дуже швидко, а політична і економічна ситуації не у всіх країнах встигають за ними. Промовистим прикладом цього є пострадянський простір, де останні двадцять років триває процес формування нових ідеологій і ціннісних орієнтирів [1; 4; 5].

Доступність інформації збільшилася в рази в 80-ті роки ХХ століття з поширенням персональних комп'ютерів, мережі Інтернет і мобільного зв'язку. За таких величезних обсягів інформації її доступність більше не сприяє підвищенню грамотності населення, а навпаки, заплує, глушить непотрібними відомостями і робить людей безпорадними [2; 3; 4]. Люди щодня стають заручниками або свідками різних надзвичайних ситуацій та авіакатастроф, ДТП тощо.